

A NÉPMESÉTŐL A REKLÁMIG: SZEMLELETVÁLTÁSOK A TÖRTÉNETI- TÁRSADALMI KULTÚRAKUTATÁSBAN

Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája*

■ Keszeg Vilmos *A történetmondás antropológiája* című kötetét a Kriza János Néprajzi Társaság és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Néprajz és Antropológia Tanszéke egyetemi jegyzetként adta ki.¹ A kötet azonban nem csupán e diszciplínák narratológiai tantárgyaihoz alkalmazható. A történetmondást a narratív pragmatika területén vizsgálva a kötet jóval túlmutat tankönyv mivoltán, alapvető kézikönyvként használható a média- és kommunikációelmélettől kezdve a folklorisztikán keresztül a kulturális antropológiában, etnológiában irodalomtudományokban, azaz tágabban a kultúrákutató tudományokban egyaránt. Keszeg Vilmos tanítványaként tudom, hogy olyan egyetemi előadásokon elhangzott tananyag jegyzetét tartja kezében az olvasó, amely egyrészt kipróbált, másrészt amelyben a kutatástörténet, az elmélet, a módszertan – a kötet tartalmas sűrűsége és elmélyültsége ellenére – takarékosra és célorientáltra van állítva: egyetlen fogalom vagy kutatástörténeti utalás sincs feleslegesen csak a halmozó, felelhető, oktató listázás kedvéért. Azaz sem a tudománytörténeti, tudományelméleti háttér, sem a primer szöveganyag nem áll öncélúan egymagában, hanem mindig csak annyiban és úgy kerül bemutatásra, amennyiben az élő kultúra változásában való megértésében, élő alkalmazásban értelmet nyerhet. Így a szakirodalom, a terminológia, a tudományos szemléletek és módszerek a bemutatott elemzésekben értelmüket, funkciójukat, aktuális használhatóságukat igazolják. Az élő kultúrafelfogásnak ezen pragmatikai módszere éppen a diákok legkínosabb mai kérdéseire ad választ, ti.

hogy mire jó a mai néprajztudomány, és milyen nyelven lehet nem anakronisztikusan használni a mai megértésben. Hogyan tudjuk tudományos értelemben korszerűen vizsgálni, használni, alkalmazni, értelmezni a népi kultúrát, a folklórt, a tömeg- vagy populáris kultúrát és ennek régebbi vagy újabb tudományait? Mi értelme van vagy hogyan lehet fiatal kutatók számára értelmet nyerően beszélni a mese morfológiájáról, a siratóének tipológiájáról, a mítosz narratív struktúrájáról a 21. században? Milyen megértési lehetőségek bontakoznak ki a kultúrákutató ezen szemlélete felől? Miként dolgozható össze egy összehangolt problémafelvetésbe az a régi tudományos megérzésünk, hogy a reklám és a mese, az élettörténet és a mítosz a *homo narrans* világaként és produktumaként a folyamatosan alakuló, újraalakuló, újratereztető (kollektív és egyéni) identitásának meghatározó alakítója. *A történetmondás antropológiája* kötet nem annyira rögzített teoretikus válaszokat, mint inkább a narratív pragmatikai szemlélet perspektívájából olyan lehetőségeket, módokat mutat be, amivel azt példázza, bizonyítja, hogy ténylegesen *hogyan* és milyen nyelvezeten lehet úgy gondolkodni a hagyományosabbnak tartott folklórról és az élő mai kultúráról, hogy az a mai tudományos problémafelvetésekben korszerűen értelmet, funkciót és relevanciát nyerjen.

A kötetet a kiadó szerény módon egyetemi jegyzetként kínálja, ez kissé arra a tudományos áttörésnek számító eseményre emlékeztet, amikor Szilágyi N. Sándor 1972-ben a 9. osztályos hangtan tankönyvet az akkori gondolkodástörténetben nemzetközi szinten is paradigma-

¹Néprajzi egyetemi jegyzetek 7. Kiadja a Kriza János Néprajzi Társaság és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Néprajz és Antropológia Tanszéke, Kvár, 2011.

váltó jelentőségű kognitív nyelvészeti elméleti keretben írta meg. Hiszen azáltal, hogy a kötet a történetet és narratív viselkedést állítja a kultúrákutatók itt bemutatott szemléletének középpontjába, kristálytisztá egyszerűséggel teremt természetes relációkat az olyan szétválasztott néprajzi/antropológiai metaforák között, mint „hagyományos”, „rég”, (netán „ősi”) és „új stílusú”, vagy az olyan sokat vitatott problémák között, mint lokalitás és globalitás, nemzeti és európai, hagyomány és modernitás, egyéni és közösségi, szóbeli és írásbeli, elektronikus, alkalmi és mindennapi. A narratív viselkedés és az epikus szövegek kontextuális problematizálása, anélkül hogy elmosná a finom különbségeket, szintézisben látatja a kölcsönhatásban élő társadalmi rétegeket, szerepeket és státuszokat, a népi, populáris és elit regisztereket, a kultúra eseményeit és ezeknek expresszív reprezentativitását. Nem kritikai teoretizmussal, hanem a történeteket történeti kontextusban elemezve, a történetmondó és befogadó attitűdjeinek, stratégiájának vizsgálatában, alkalmazásában. Reflektálva ugyanakkor arra is, hogy e szemlélet „teremtett világa” is tudománykonstrukció. A szerző ugyanakkor a szöveg során a interpretáció sokfélesége, a természetesen működtetett kulturális relativizmus és a kulturális pluralizmus jegyében választásokat, lehetőségeket mutat, megoldási lehetőségeket szemléltet úgy, hogy közben észre sem vesszük, hogy finoman szélnek eresztette a szakmához régóta hozzátapadó Don Quijotékát (hiszen egy pillanatig sem tört pálcát felettük) vagy a nosztalgikusan továbbörökített tudományos (terminológiai, kategorizációs, szemléleti) hagyományokat.

A kultúra szövegeit átfogó koherenciát és a szemlélet sokrétegűségét átszövő harmóniát a könyv központi tárgya és fókuszba állított kérdésfelvetésének (a történetek és a történethasználó viselkedései) megértése teremti meg, amelyet a narrátor, narráció, narratíva, narratívum, narratológia jelentéskörén keresztül mélyíthetünk el. Ezen belül olyan szövegatitűdökre vonatkozó kérdések fogják össze a narratológiai kutatást, mint hogy miként és miért mondja, őrzi, titkolja az értelmező a történeteket, miként szelektálja, idézi fel, mire használja vagy hasz-

nálja ki, hogyan érti, kommunikálja, felejteti el vagy transzformálja egy másik médiumba, hogyan fordítja le, alkalmazza, adaptálja egy másik generáció, másik hallgató közösség számára. A kötet alapos terminológiai apparátust, hatalmas szöveg-adatbázist mozgatva, széles körű szakirodalomra hivatkozva elemzi a történetmondás stratégiáit, céljait, attitűdjeit. Az olyan kérdések, hogy miként teremt kapcsolatokat, valóságreferenciákat a mesemondás, mi a mesemondás dramaturgiája vagy miként modern mese a reklám, illetve milyen társadalmat képez a hírlapreklám, a kutatástörténetben ismert aspektusokon túl mély rétegű kontextuális elemzést adnak.

A narratív pragmatika felől a mese, a lokális ballada, a rátótiáda, a biografikus történetek és a hírlapok reklámjai főfejezeteken keresztül a történet és történetmondás funkcionális kontextusvizsgálatának koherens és szervesen összetartozó rendszerében a kötet átvilágítja a legváltozatosabb epikus műfajokat és folklórjelenségeket a sírfelirattól a káromkodáson át a szerencselánclevelekig. A történetek között élő és történetekből építkező embert vizsgáló kultúrákutásban, ha a kultúrát kontextuális szervezőségében látjuk, az epikus történeteken belül mítosz, eposz, mese, monda, falumonográfia sor mellett a komikum műfajokat és folklórjelenségeket a sírfelirattól a káromkodáson át a szerencselánclevelekig. A történetek között élő és történetekből építkező embert vizsgáló kultúrákutásban, ha a kultúrát kontextuális szervezőségében látjuk, az epikus történeteken belül mítosz, eposz, mese, monda, falumonográfia sor mellett a komikum műfajokat és folklórjelenségeket a sírfelirattól a káromkodáson át a szerencselánclevelekig.

A kötetnek továbbá számos szerényen meghúzódó, gondolatsűrített alfejezetében, megjegyzésében, elemzésében olvashatunk olyan belső kérdéseket, amelyek önmagukban is szemléletváltásnak minősülnek (pl. a pszeudobiográfiákról vagy a történetyszerkesztés különféle stratégiáiról, a korszaktudat kifejeződéséről a narratív viselkedésben, a történetek intézményeket, gyakorlatokat, törvényeket, gondolkodásmódokat legitimáló szerepéről, az élettörténetek írásbeli közegiségéről, már a szakma által is kontextualizált és kanonizált mesemondókról, és még hosszasan sorolhatnánk).

Keszeg Vilmos korábbi iskolateremtő köteteit (*A folklór határán*, 1996; *Homo narrans*, 2002, *Alfabetizáció, írásszókások, populáris írásbeliség*, 2008) figyelembe véve nem szorul magyarázatra,

hogy a hírlapok reklámszövegeinek autobiografikus funkciói miként alkotnak egy fejezetet közvetlenül a mesét, balladát, élettörténetet és rátótiádákat tárgyaló fejezeteket követve. A kötet elemzési módszereiből és a kultúra szövegeinek felfogásából, a történetmondás antropológiájából következik a kérdés, hogy a hírlapreklám mint *oralité mixte* miként épül a lokális-regionális mindennapi életbe, miként hat és teremt adott társadalmi kommunikációt. Milyen társadalomképet és társadalmat, életérzést és életet konstruálnak az újságírásra „alulnézet perspektívájából” betolakodó autodidakta beleszólók a nyilvánosság átstrukturálódása idején a 19. század legvégén, 20. század elején (a reklámok, családi hirdetések nyelvén). Illetve miként demokratizálódik a lokális és globális társadalomról való tudás, milyen – később folklorizálódó – retorikával ismert meg, humanizál, perszonifikál a reklám feladója mint az „új idők hőse” a „nagyvilágból” behozott ismeretlen tárgyi világot (amit éppen eladni kíván) a helyi közösség számára ezáltal, például Torda és Bécs között mediálva, a helyi közösség életének jobbítására, modernizálására. Ebben a szemléletben a szerző szerint a reklám narratív struktúrája tehát – akárcsak a mese – a hiánytól a megoldásig ível. „A reklám modern mese, amely a népmesék narratív struktúráját alkalmazza. A mese hőse a reklám olvasója, aki a reklámban bemutatott árucikket vagy szolgáltatást igénybe veszi. A reklám olvasása a hiányérzetét

tudatosítja, a hiány pótlása érdekében áldozatot hoz (utazik, bevásárolni megy, felkeresi a szolgáltatót felet, pénzt fordít az áru, a szolgáltatás megvásárlására), segítő társat keres (a reklám feladója, az árucikk forgalmazója, a szolgáltatás biztosítója), erőfeszítései nyomán birtokába jut a hiányzó értéknek.”

A terminológiai tisztázások, szemléletek, kérdésfelvetések, példák történetiségükben és funkcionalitásukban, aktuális használhatóságukban kerülnek bemutatásra. A fejezet végén található *Olvasmány* a fejezetben elhangzottakhoz tartozó élő illusztráció, szemléltető hosszabb idézet, tömörítés vagy hangulatkelző példa.

A szerző által évtizedekig vezetett kolozsvári néprajz és antropológia tanszék kutatásaiból kibontakozó és a szerző által megteremtett kontextuselemző kolozsvári iskola arculatának lenyomataként olvashatjuk a kötetet, egyben a kolozsvári iskolában folyó narratívakutatások irányadó ars poeticájaként, amely egyetemi jegyzetként nemcsak az oktatást könnyíti meg, hanem – amikor az egyetemi oktatás már nem helyi igényeket, hanem egy nemzetközi piacon sajátos oktatási preferenciákat szolgál majd ki – az iskolát választó fiatal kutatók orientációját is segíti. Keszeg Vilmos *A történetmondás antropológiája* című kötete az oktatásban nélkülözhetetlen, analitikus, empirikus és interpretatív, a kultúrakutatásban pedig tudományos szemléleti mérföldkő.

Vincze Kata Zsófia

■ JEGYZET

1. A folklorisztika területén elérhető egyetemi tankönyvek: Voigt Vilmos (szerk.): A magyar folklór. Osiris, Bp., 1998; Demény I. — Gazda K. — Keszeg V. — Pozsony F. — Tánczos V.: Magyar népi kultúra. 2008; Liszka József: Bevezetés a folklorisztikába. Lilium Aurum, Bp., 2011.